

Побут і ремесла села Жовкині ХІХ, першої половини ХХст.

Михайло Ковальчук

учень 9 класу Жовкинівської ЗОШ І-ІІ ст.

Володимирецького району

Жовкині-2013

1. Вступ.

1.1 Загальні дані про село Жовкині.

Україна

область Рівненська

район Володимирецький

село Жовкині

Віддаленість від районного центру - 6 кілометрів.

Віддаленість від найближчої залізничної станції: ст. Антонівка – 16 км.

Площа села – 27 га , площа земель - 2679 га.

Кількість жителів - 240 дворів з населенням 920 чоловік.

Річки чи озера немає. Два ставки площею 1,2 га і 0,4 га.

Народні промисли: вироби з природного матеріалу(лозоплетіння, коробкарство), різьба по дереву, бджільництво, кузня, теслярство, мулярство; раніше існували цегельня з випалення цегли і печі для виготовлення деревесного вугілля, ткацтво, вишивання.

Культурно – освітні заклади: ЗОШ I – II ст., дитячий садочок з 1986 року, медичний пункт (нове приміщення збудоване у 1993 році), відділення зв'язку, сільський клуб, бібліотека.

Музейні установи - музейна кімната історії села Жовкині (Жовкинівська ЗОШ).

Об'єкти культурної спадщини національного значення - немає

Об'єкти культурної спадщини місцевого значення - історичні, монументальні: пам'ятник воїнам-односельчанам, пам'ятник жертвам села Паросля;

архітектурні: Свято-Михайлівська церква (2000 р.) .

Унікальні об'єкти - найвища точка Рівненської області - Левкова гора (203 м над рівнем моря), унікальні бурштинові розсипи, найдовша в Європі вузькоколійна залізниця.

1.2 Історична довідка.

Жовкинi. Вид з Левкової гори-найвищої точки Рівненської області.

Перша згадка про село Жовкинi - 1561 року. Зрозумiло , що люди жили на території i ранiше .

№1. Кам'яні знаряддя праці знайдені на території села Жовкинi: камяна сокира, камяний нiж, камяний наконечник до списа, стан задовiльний, експонати краєзнавчого музею Жовкинiвської ЗОШ I-II ст.

Основні види діяльності: землеробство, скотарство, мисливство, рибалство, бджiльництво i діяльність пов'язана з лiсом , який давав будiвельні матеріали , паливо , їжу, одяг .

Територія довгий час належала великим магнатам князям Острозьким , а потiм переходила з рук в руки дрiбних дворян . На час скасування крiпосного права в 1870 р. в Жовкинях проживало 73 крiпосні сім'ї . Весь час, від першої згадки до 1920 року – часу приєднання земель до Польщі , можна об'єднати в один перiод. Характерні його риси: дрiбне патрiархальне землеробство i скотарство на підзолистих піщаних ґрунтах; відсутність дорiг , зумовлена болотистою місцевістю ; бідність i зубожіння селян , які працювали на землі ; відсутність шкіл, церков i зв'язку із світом .

Отримавши дані території згiдно Рижського договору в 1920 році, Польща зробила перші кроки «економiчного освоєння» даної території – було побудовано перші шляхи , залiзницю , заселено територію переселенцями з

Польщі : «Паросля», «Видимир», «Осовик». Околиці Жовкинень були помережені піщаними насипами дорогами - «блюхівками», якими й досі користуються;

4

побудовані цегельний завод (урочище «Цегельня»), цех з виготовлення

древесного вугілля (урочище «Печі»). Залізниця і дороги принесли в край деяке пожвавлення , проте уклад життя корінного населення не змінився , аж до створення колгоспу в 1956 р.

Як і по всій території України , колгосп в Жовкинях створювався з великими труднощами і за 57 років свого існування істотно змінив навколишні землі. Руками Жовкинців було висаджено близько 420 га. лісів , які в 1980 році перейшли до Володимирецького держспецгоспу.

Було меліоровано величезні території - болота перетворено в родючі поля.

В 1984 році колгоспу належало 2654 га. землі: 1896 га. перебували в постійному обороті , з них піщано- підзолистих і суглинків близько 1630 га.

і понад 200 га. торфяників. Намолот зернових становив 1840 т., причому, середній урожай становив 37 центнерів з гектара , врожайність ячменю - 68 центнерів з гектара . Льоноволокна – «Поліського шовку» в рік колгосп здавав до 200 т . Картоплі в рік вирощувалося 2680 т, городини і буряків 1600 тонн. Утримувалася ферма з поголів'ям 1600 голів ВРХ , 700 овець, 150 свиней , понад 100 коней.

1.3. Джерела інформації.

Основним джерелом інформації є шкільний краєзнавчий музей, налічує понад 300 експонатів, крім того розповіді старожилів: Ковальчука Василя Івановича 1932 р.н; Тумахи Варвари Федорівни 1937 р.н.; матеріали краєзнавчих експедицій .

2. Побут і ремесла села Жовкині .

2.1. Традиційна поліська хата.

№2.Хата Фесенко Лукерії (на час знімку 1987 р. її було понад 100 років) , нині розібрана.

Поліська хата будувалася із сосни, дерев'яні колоди -"диль" обтесувалися вручну за допомогою сокири-тесака, іноді обрізалися поздовжньою пилкою. Бруси скріплювалися дубовими круглими "диблями" , інструмент, за допомогою якого крутилися отвори, теж називався дибель. Проміжки між дилем ущільнювалися за допомогою моху. Приказка каже: якби не клинок і мох - тесля би здох. Зазвичай, хату клали на дубові колоди-підвалини і лише найбагатші на кам'яний фундамент. Крили соломною або очеретом - причому снопки соломи в'язали солом'яними ж вірьовками до круглих крокв і лат. Розміри хат відрізнялися , хата складатися з двох або трьох частин:

хата, сіни, покліт (льох, комора,) іноді третьою частиною був хлів. Сіни не мали стелі, з них за допомогою драбини можна було

6

потрапити на горище хати, яке теж було складом.

Стеля стелилася на балки і клалася способом накладки, утеплювалася піском і мохом. Вікна були маленькі на чотири шибочки-хрестом. Зовні хата обставлялася дошками і обсипалася піском - "призьба".

Головним елементом хати була піч . Піч з череном (лежаком) і кучею (отвором під топкою) виконувала кілька функцій - приготування їжі, обігрів , ліжко, сушилка , склад для зберігання продуктів.

Підлога була лише в найзаможніших людей , у звичайних хатах долівка забивалася і періодично замазувалася жовтою глиною, на яку стелили самоткані килимки. Обов'язковим елементом була лавка - довга , на всю хату, широка товста дошка, яка теж виконувала багато функцій.

На покуті, під образами, ставили дерев'яний стіл. Обов'язковим елементом була "жертка" - кругла осинова товста жердина під стелею-місце зберігання одягу, а також "кухор" - велика дерев'яна скриня. Стеля і стіни хати двічі на рік білилися білою глиною, яку копали неподалік села, така глина не мала дезінфікуючої дії, як вапно.

№3.Фрагменти хати Рабої Оксани . На балці вирізаний рік будівництва - 1905.

Стеля і балка

7

Віконні рами

Один із способів будівництва хати - в стовпи

Піч з череном , припіком і кучею

**№4.Сокира-тесак,
залізо, ІХст.
теслярський
інструмент,стан
зношений, шкільний
краєзнавчий музей.**

Об'єкт №4

Об'єкт №5

Об'єкт №5

№5.Дверна клямка і засув-ковані елементи столітньої давності, хата Рабої Оксани.

8

Об'єкт №5

№5.Саморобні плетені килимки, вік 40 р.,стан зношений, Кущик Тетяна, шкільний краєзнавчий музей.(Далі ШКМ)

2.2 Теслярство

Кожен поліщук мусив бути теслею - бо більшість предметів побуту були дерев'яними, прості вироби господар виготовляв сам .

Проте щоб поставити хату , чи виготовити ткацький

верстат, бочку, потрібні були особливі вміння та інструменти - тоді зверталися до майстрів , яких у селі було кілька.

Об'єкти №6-11.

№6-11.Найпристіші вироби з дерева: ціп, товкач, дерев'яні вила, дерев'яна лопата з кованим наконечником , коромисло, перша половина XX ст, дерево, залізо,стан задовільний, ШКМ

№12.Веретениця з веретенами, перша половина XX ст, дерево,стан

Об'єкт №12

добрий, веретена точили на ручному деревообробному верстаті.

9

№13. Дерев'яні корита, дерево, стан зношений, початок ХХ ст., ШКМ, побутові ємкості.

№14. Ступа і товкач - пристрій для отримання круп, дерево, стан зношений, початок ХХ ст, ШКМ.

2.3 Бондарство.

Бондарство - виготовлення дерев'яних діжок, цебрів іншого посуду з дерева - особливий вид теслярства. Щоб виготовити бочку, потрібно було знайти якісну деревину, дуб, ясен; висушити її, щоб не було тріщин, відповідно щоб приготувати дошки, дно і обручі необхідні інструменти і вміння.

№15-16. Маслобойки і сільниця, дерево, стан потребує ремонту, початок ХХ ст, ШКМ, побутові ємкості.

Обручі можуть бути дерев'яними,

або металевими з дроту і полоси .

10

№15-16 Малка і фуганок-саморобний інструмент теслі, дерево, ,стан задовільний, початок ХХ ст, ШКМ.

Об'єкти №15-16

Об'єкт №17

Об'єкт №18

№17.Старовинна дерев'яна люлька, дерево , стан робочий , початок ХХ ст, ШКМ.

№18. Греблінка - пристрій для збирання чорниці, дерево, вік 10 років, стан робочий, ШКМ.

2.4. Кузня.

Кузня - найнеобхідніша майстерня на селі, а коваль - сама поважна людина. На даний момент в садибах Жовкинців залишилося дві кузні, звичайно вони більш сучасні-мають електричні компресори подачі повітря і використовують готовий прокат.

№20.Старовинна "мотика", залізо,пристрій для обробітку ґрунту, копання картоплі, стан

Об'єкт №20

зношений , початок ХХ ст, ШКМ.

11

№21. Підкова, залізо, початок ХХ ст, стан зношений, ШКМ. - такі ковальські вироби можна знайти , чи не на кожному городі.

Об'єкт №21

№22. "Коньки"- пристрій прив'язувався до ніг волів узимку - запобігав ковзанню, залізо, стан робочий, початок ХХ ст, ШКМ.

Як-корова на льоду - вислів не про волів взутих у коньки

Об'єкт №22

Плуги , борони, стельваги - головний заробіток ковалів, їм ще рано на полки музеїв.

2.5 Лимарство.

Лимар - людина, яка займалася виготовленням возів.

Поліський віз відрізняється суттєво від північного або російського.

Замість широкої платформи, як у російського, у поліського - рабрини.

12

Основні елементи воза виготовлялися із дерева , скріплювалися металевими елементами. Тому такий віз був міцний і одночасно легкий, його могла підняти і переставити одна людина.

Лимар мусив бути і ковалем і теслею одночасно. На території села залишилися кілька майстрів. На заміну класичному кінському возу прийшов важкий металевий з гумовими колесами

сучасний віз має більше металевих елементів і гумові колеса.

**Такі дерев'яні колеса багато століть
колесили поліські дороги.**

2.6, Шорник.

Шорник-майстер з виготовлення кінної упряжі.

На Поліссі застосовувалося три види упряжі : під ярмо, під хомут і під шлею і два види гнuzдання тварин уздечка і кантар.

Сучасний шорник використовує у своїй роботі штучні матеріали - шкірозамінники , синтетичні ремепні і нитки тощо.

Старовинний шорник все необхідне виготовляв з природних матеріалів, волоки з льону, хомут із двох зігнутих шматків берези,

обтягував його телячою шкірою і набивав соломою.

13

№23.Ярмо - упряж для волів, дерево, стан задовільний, початок ХХ ст, ШКМ

Воли - основний транспортний засіб на Поліссі , аж до другої половини ХХст. - часу утворення колгоспів.

Об'єкт №23

Хомут і упряж. В сучасних виробках синтетика замінила природні матеріали.

Об'єкт №24

№24.Їжак - пристрій , яким гнuzдали мале теля - воно біля корови могло знаходитися а харчуватися її молоком ні, шкіра, метал, стан задовільний, початок ХХ ст, ШКМ.

№25.Гак - пристрій , яким затягують і кріплять " рубель " на возу при перевезенні сіна,

Об'єкт №25

метал, стан робочий, XX ст, ШКМ.

14

2.6 Гончарство

Без посуду із глини побут поліщука неможливий: глечики, миски, кринки, дитячі іграшки ... В сучасному світі на зміну глиняним виробам прийшло скло, пластмаса і метал. Дуже сумно що дане ремесло вимерло - хоч навколишні землі і багаті на глини. Поліські амфори"- гончарні вироби у шкільному музеї. Якщо глечик надколювався, його скріплювали за допомогою дроту і використовували для сипучих продуктів.

Об'єкт №26

№26. Глечики, глина, стан зношений, XX ст, ШКМ.

2.6. Мулярство.

Жовкинці славляться своїми майстрами пічниками.

На околиці села, в урочищі "Печі" були печі для виготовлення деревесного вугілля, яке купували для кузень, гут, гончарних майстерень і для виготовлення цегли.

В Урочищі "Цегельня" була майстерня де виготовляли цеглу. Цегла, що служить по 200 років.

Об'єкт №27

№27.Цегла, глина, стан зношений, IX ст, ШКМ.

15

№28. Пляшка - виготовлена в Сарнах в 1890 році, скло, стан робочий, IX ст, ШКМ.

Об'єкт №28

Жорна пристрій, який був у кожній поліській хаті. В Жовкинях було також два млини-вітряки, зруйновані у 80-х роках.

№29. Робочі елементи жора - пристрій

молоти муку і крупи, камінь, стан зношений, IX ст, ШКМ.

Об'єкт №29

2.6 Лозоплетіння і коробкарство.

Лозоплетіння-одне з небагатьох старовинних ремесел, яке процвітає.

№30.Кошик, дерево, верба, побутова ємкість, стан зношений, XX ст, ШКМ.

Класичний сферичний вербовий кошик. Такі в Жовкинях роблять десятки людей. Майстрів, які плетуть такі, більш складні і якісні кошики в Жовкинях не лишилося.

Об'єкт №30

№31.Хлібниця, дерево, верба, побутова ємкість, стан зношений, ХХ ст, ШКМ.

Об'єкт №31

№32..Лико іпостоли, кора, взуття, стан зношений, ХХ ст .

№33.Гуми, гума із шини, взуття, стан зношений, ХХ ст,

№34.Лапа-пристрій для ремонту взуття, деренво, , стан робочий, ХХ ст,ШКМ.

Об'єкти №32-34

Постоли - народне взуття поліщуків, для їх приготування дерли лико з дуба, липи. Їм на заміну прийшли "гуми"- з автомобільного ската виходило дві пари гум. За крадіжку такого ската селянин міг сісти в тюрму на кілька років.

Коробкарство - традиційний промисел на Поліссі. Нині в с. Жовкинi проживає майстер - коробкар Івашко Володимир 1945 р.н.

№35.Коробка, дерево, сосна, побутова ємкість, виріб Івашка Володимира.

Об'єкт №35

Для виготовлення коробки необхідно знайти осмолену сосну на болоті, вирізати з неї "комель" довжиною 1,5 м.; надерти дранки, а вже з неї сплести коробку. Для збирання грибів, ягід, овочів, картоплі кращого посуду не знайти.

2.6 Бджільництво.

За переказами старожилів у довоєнний час в Жовкинях господарі тримали величезні пасіки. Нині залишилася одна велика, яка належить Парейку Івану (понад 20 вуликів) і кілька маленьких по 2-3 бджолиних сім'ї.

Традиційний поліський вулик - бортня, мабуть зберіг свою будову з часів Київської Русі. В стовбурі товстого явора видовбана ємність в яку поміщаються рамки - соти. Вулик має два відділення - в одному міститься матка і відбувається відновлення роя, в іншому збирається мед. Рамки такого вулика мають іншу форму ніж традиційного прямокутного. Такий вулик більш складний в обслуговуванні проте бджоли любляють в ньому жити краще ніж у дощатому. Тому такі вулики сучасні господарі частіше використовують як пастки для роїв.

№36. Вулики, дерево, ясен, власність Парейко Івана Костянтиновича.

2.6 Ткацтво.

Льон- культура, яку людина використовує з кам'яного віку. В льняні тканини замотані мумії єгипетських фараонів, з льону виготовлена плащаниця Ісуса Христа. Льон не даремно називають " поліським шовком". Ще три десятки років назад Полісся одягало половину Радянського Союзу. Сумно, Що така галузь занепала, Льон- дуже вибаглива культура його сіяли на гарно удобреній землі. Льон рвали, сушили, тріпали, пряли, з ниток ткали тканини із сім'я готували їжу і ліки. Марципани - картопля в олії - поліський бренд.

Об'єкти №36

№37-41.Гребінь, пряжа, моталка-пристрій який намотував нитки на цівки (трубочки ,що заряджалися в човник ткацького верстата), дерево, льон, залізо, стан робочий, ХХ ст,ШКМ.

Об'єкти №37-41

№42.Кросна - один з головних елементів ткацького станка, кросна розділяють потоки ниток , роблять місце для руху човника,дерево, стан робочий, ХХ ст, ШКМ.

Об'єкт №42

№42. Бабіни ткацького верстата,дерево, стан робочий, ХХ ст, ШКМ.

Об'єкт №43

Перед тканням у кросна заправлялися нитки, чим довші нитки, тим довшим отримувався сувій полотна. Заправка відбувалася на стіні будинку, нитки натягувалися на спеціальні скоблі. Потім нитки намотувалися на бабіни станка, а кросна чіплялися до верхньої станини, приводилися у рух педалями ніг,через блоки, за допомогою мотузок - волоків.

2.6 Прання одягу.

Для прання брали 50-70 літрову бочку-бондю , її тримали наливою водою, щоб не розсихалася. В суху бочку поміщали шарами білизну, пересипаючи шари поташом , багатші господарі стружками мила.

В піч поміщали кілька великих каменів-піщаників, затоплювали і гріли в глечиках, чи "баняхах" воду . Потім окріп вливали в бочку і

19

опускали зверху розпечене каміння. Камінь віддавав теплоту і білизна в бочці закипала. Таким чином позбувалися комах:вошей, бліх тощо...

Поташ створював лужне середовище - мильний ефект, крім того відбілював льняні речі. Потім речі прали в теплій воді, виймали в корито і несли до ковбані або річки. Полоскали одяг в холодній воді і розбивали на дерев'яній дошці прачем - розплескували комах, що залишилися в рубцях тканини і пом'якшували полотно . Потім його сушили, і гладили за допомогою рубля і качалки.

**№43-46 Рубель, прач, човник.
Лігава - труба з кори, волинська
трембіта. дерево, стан робочий,
XXст, ШКМ.**

Об'єкти №43-46

**Прачі бють- Івана чуть : народна
приказка про відбілювання білизни.**

**№-47 Свіча, народний засіб лікування отиту: вставляється у вуху
і запалюється , витягує сірчані пробки ,льон оброблений воском,
стан робочий, XXст, Тумаха
Варвара Федорівна 1937 р.н.**

Об'єкт №47

Об'єкти №48-49

№48-49 Жіночі сорочки, повсякденна і нічна льон, стан робочий, ХХст, ШКМ.

20

№48-50 Жіночі костюми і чоловіча свита , льон, шерсть, стан робочий, перша половина ХХст, ШКМ.

№51 Жіноча вишита хустка на домотканому полотні , льон, стан робочий, перша половина ХХст, ШКМ.

Об'єкти №52

**№52. Домоткані рушники , льон,
стан робочий, ХХст, після
воєнний період , використані
фабричні нитки ШКМ.**

21

2.6 Художня вишивка.

Традиційна поліська вишивка: бліді кольори ниток - 10-ки років поклали свій відбиток, льняні нитки і природні барвники не можуть дати такий яскравий колір як нинішні синтетичні; домоткане полотно, часто сіре; тоненькі узори - вишивальниці економили дорогу "горину". Зразки справжньої поліської вишивки її вік понад 60 років: домоткані рушники, вишивки, настільниці , серветки і традиційний поліський костюм.

Об'єкти №53

№53. Настінні доріжки-особливий вид декору в поліській хаті, розміри30-100, льон, стан робочий, перша половинаXXст, ШКМ.

22

№54. Найкращі зразки старовинних вишивок лляних виробів шкільного музею, льон, стан робочий, ХХст, ШКМ

23

Висновки.

В роботі описано понад 60 об'єктів побуту поліського села Жовкині IX-XXст. ,серед них кілька унікальних: коньки для волів, їжак , гак, воскова свічка тощо...

Описано секрети багатьох ремесел:лимаря, шорника, коваля, муляра, коробкаря , збиральниці ягід, ткалі, вишивальниці,та інших, описані забуті технології - прання і лікування, описана будова типової поліської хати, особливості воза і упряжі, будова і елементи ткацького верстата, поміщені зразки автентичного одягу і орнаменти столітніх вишивок.

Даний матеріал систематизує пошукову роботу школи і музею за останні 20 років і є дуже корисним при навчальній і виховній роботі.

Знання своїх коренів , традицій і звичаїв предків є другою, після знання мови, ознакою яка визначає нас українців, як націю.

Схема опису предметів народного побуту:

- 1) назва предмета;
- 2) з якого матеріалу зроблений предмет;
- 3) де застосовується предмет;
- 4) побутування предмету;
- 5) в якому стані збережений;
- 6) кому належить (хто передав) предмет.

Наприклад: опис килиму.

Килим – середина XIX століття. Заношений. Ручна техніка виготовлення. Використовується для оздоблення житла. Геометричний тип оздоблення. Розмір: прямокутне полотно 50x40. Матеріал і техніка: тканина – вовна, шляхом в'язання.

